

Stina Tegneshed

Förundersökning inom västra delen av Gällareds kyrka i samband med sänkning av marknivå under bjälklaget

Halland, Falkenbergs kommun, Gällareds socken, Gällareds kyrka

UNDERSÖKNINGEN UTFÖRD 2015

KULTURMILJÖ
HALLAND

Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2016.

Arkeologisk förundersökning 2015.

Omslagsfoto: Träsk funnen under det gamla bjälklaget i Gällareds kyrka. Foto: Charlotte Skeppstedt

Layout: A. Andersson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Ärende nr ms2006/02316.

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Syfte och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Resultat	7
Tolkningsförslag	9
Åtgärdsförslag	9
Tekniska och administrativa uppgifter	15
Referenser	15

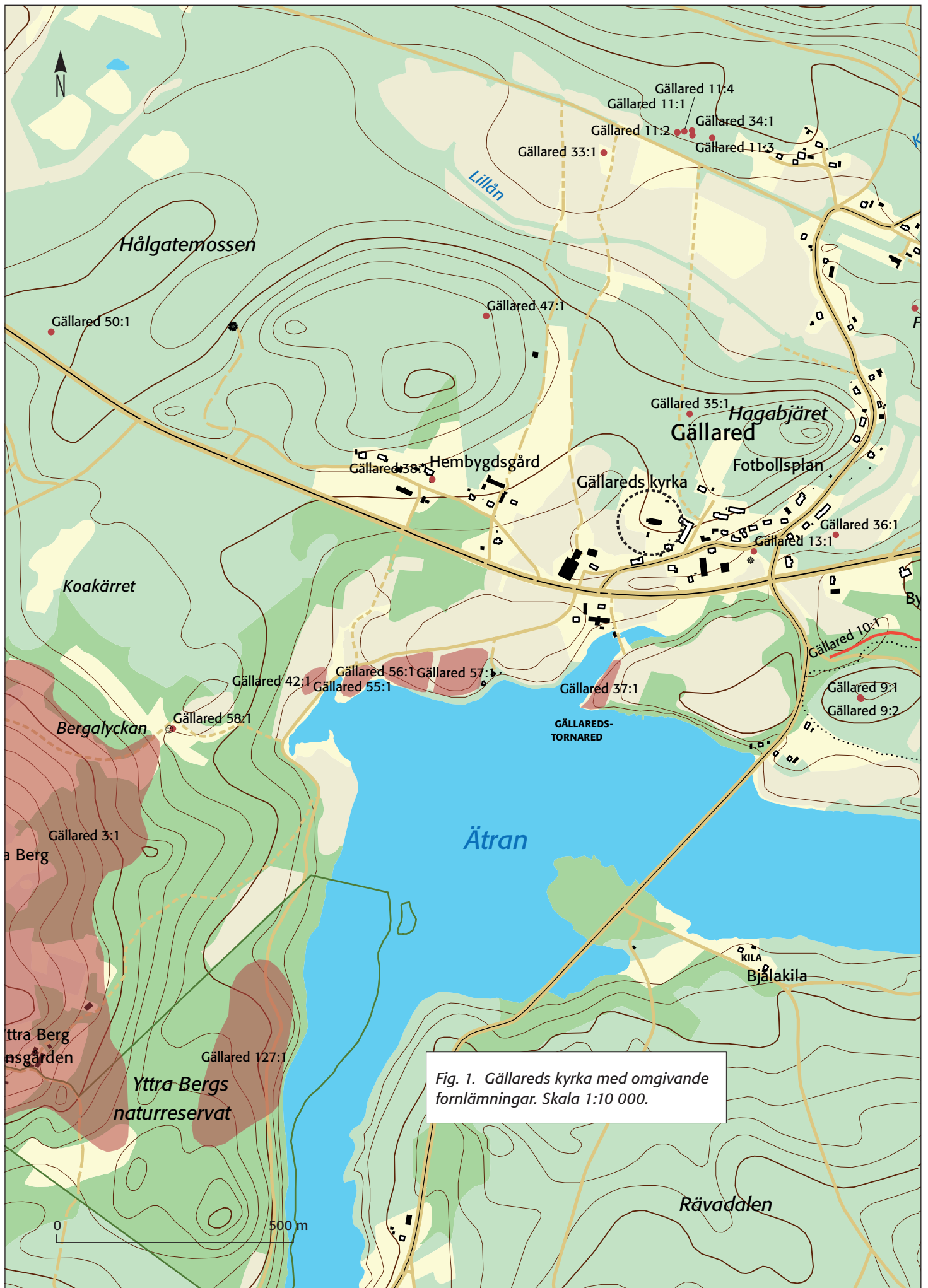

Fig. 1. Gällareds kyrka med omgivande fornlämningar. Skala 1:10 000.

SAMMANFATTNING

Med anledning av att marknivån i den västra delen av Gällareds kyrka behövs sänkas i samband med att bjälklaget byts ut har Kulturmiljö Halland utfört en arkeologisk förundersökning på platsen. Den nuvarande kyrkan står på den medeltida kyrkans plats och förundersökningens syfte var att undersöka om befintliga lager samt medeltida murar, under de borttagna bjälkarna, skulle påverkas vid den planerade sänkningen.

Två meterrutor undersöktes inom den berörda delen av kyrkan och innehållet i dessa utgjordes av byggnadsmassor från den äldre kyrkan. Troligen har dessa massor fått verka i utjämnande och även i stabiliserande syfte under bjälklaget och kyrkgolvet. Inom det södra undersökningsområdet påträffades en ökad mängd sten, vilket givit torrare massor och har på sikt antagligen bidragit till att bjälklaget var i bättre kondition i denna del.

Förundersökningen kunde bekräfta att grundstenarna till den äldre medeltida kyrkan finns bevarade i den västra delen av långhuset. Två provgropar grävdes även intill det inre av kyrkoväggarna i norr och väster och i dessa framkom de äldre grundstenarna på 0,45–0,5 meters djup under dagens golvnivå. Grundstenarna stack ut 0,3–0,4 meter från kyrkväggen som en sockel. Förekomsten av glasfynd, med spår efter blyinfattning längs kanterna på några av de delvis rundade glasskärvorna, i de båda meterrutorna visade att den äldre kyrkan hade blyinfattade glasfönster.

Då en sänkning av marknivån under det planerade nya bjälklaget i den västra delen av långhuset i Gällareds kyrka ej berör äldre kulturlager eller grundkonstruktionen till den äldre medeltida kyrkan förordar Kulturmiljö Halland inte några ytterligare antikvariska insatser inom det aktuella undersökningsområdet.

BAKGRUND

Gunnarps kyrkliga samfällighet genomför för närvarande ombyggnad och tillgänglighetsanpassning av Gällareds kyrka, Gällareds socken, Falkenbergs kommun. Då golvet och bjälklaget under läktaren togs bort upptäcktes omfattande rötskador i bjälkarna och då särskilt på norra sidan. Bjälklaget behövdes bytas ut och i samband med detta ville entreprenören rensa marken under kyrkan och närmast västmuren sänka marknivån. Den nuvarande kyrkan står på den medeltida kyrkans plats och delar av de medeltida murarna ingår i de nuvarande. För att kontrollera befintliga lager under de borttagna bjälkarna och även undersöka om medeltida murar kom att påverkas av en planerad sänkning av marknivån

utförde personal från Kulturmiljö Halland den 18 december 2015 en arkeologisk förundersökning i den berörda västra delen av långhuset.

SYFTE OCH METOD

Den antikvariska insatsen syftade till att minimera ingrepp och skador i förekommande äldre lager i kyrkan samt att vid behov styra arbetsföretaget så att arkeologiska lämningar inte påverkades. Den övergripande målsättningen bestod av att utifrån rådande kunskap fastställa och beskriva påträffade arkeologiska lämningars karaktär, tidsställning, omfattning, sammansättning, komplexitet och bevarandestatus. Resultatet ska kunna ligga till grund dels för länsstyrelsens bedömning av behovet av ytterligare beslut, dels för exploatörens vidare planering.

Förundersökningen kom att ha följande huvudinriktning:

Fastställa om det finns spår av konstruktioner från den medeltida kyrkan eller om det finns bevarade kulturlager, som till exempel byggnationslager från uppförandet av kyrkan eller spår av aktivitet från äldre perioder.

Då ombyggnationsarbetet pågick för fullt i kyrkan fick entreprenören i uppdrag att städa upp löst material och stenar på platsen. Förundersökningen utfördes sedan genom att några provrutor grävdes ned till den nivå man avser att schakta för att kontrollera lager och bevarande.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Gällareds kyrka är belägen på en höjd i norra utkanten av bebyggelsen i samhället Gällared. Samhället ligger vid Lillån som i söder ansluter till Ätran. Vägen söderifrån mot Gällared slingrar sig fram längs Ätrons östra sida har erhållit benämningen Hallands vackraste väg. Det omgivande landskapet utgörs av skogsbygd med öppen odlingsmark i dalgångarna. Fornlämningssmiljön domineras av ett fossilt odlingslandskap med små terränganpassade stenbundna tegar samt odlingsrösen och stengårdsgårdar. Yttra Berg, Gällared 3:1 som är förklarat som riksintresse är beläget dryga kilometern söder om kyrkan, och utgörs av mellan 300-400 röjningsrösen. Miljön uppvisar även ängsmarker och gårdsbebyggelse av hög ålder (Bebyggelseregistret RAÄ och FMIS). I kyrkans närområde finns en stenvalvsbro, Gällared RAÄ 13 och några hundratalet meter sydväst om kyrkan återfinns områden markerade som fyndplatser för diverse flinta och kvarts intill Ätrons strand. Nord och nordost om kyrkan finns flera stensättningar belägna. Kyrkans ursprungliga ålder är oviss, men har daterats till äldre medeltid. Den nuvarande kyrkobyggnaden fick sitt utseende efter en ombyggnation som ägde rum år 1831 då kyrkan förlängdes österut med en halvrund utbyggnad i öster, avdelad i sakristia och magasin. De gamla murarna skall då ha brutits ned, förutom i västgaveln.

I den västra delen av kyrkan uppfördes nya tunnare murar på de äldre grundmurarna, vilket ökade kyrkorummets bredd. År 1856 tillkom Västtornet (Nilsson 2009:358, Gällareds hembygdsförening (red) 1982:47ff). Från kyrkans äldsta tid finns en dopfunt, huggen i gotländsk kalksten och daterad till 1200-talets senare del, samt träskulpturer såsom triumfkrucifix Madonna och Sankt Olof från 1400-talet bevarade (Lindén-Nilsson 2007:40f samt 2013:36).

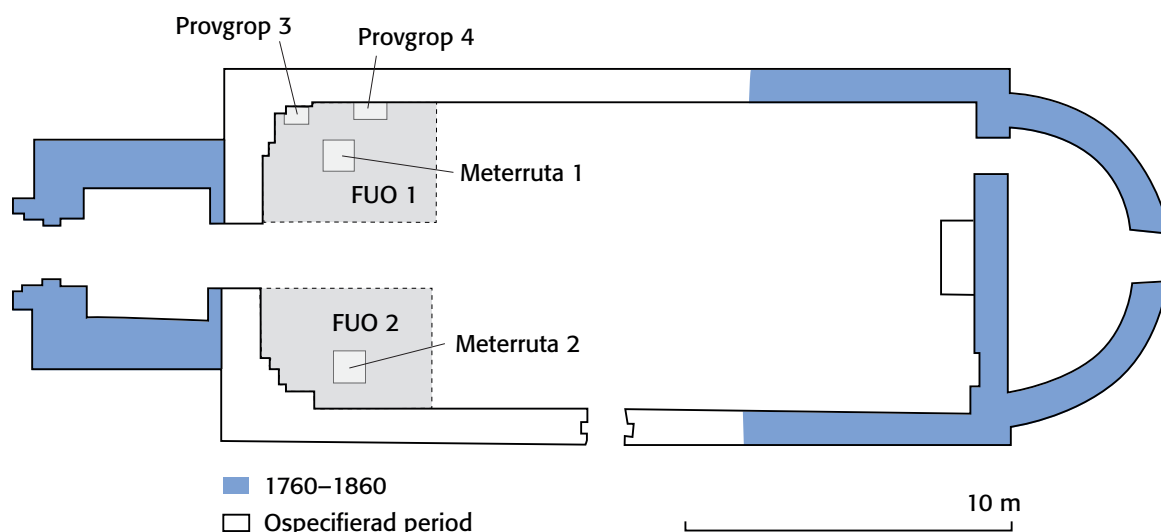

Fig. 2. Plan över Gällareds kyrka med meterruta 1 och 2 samt provgrop 3 och 4 i förundersökningsområdet i västra delen av långhuset. Planen är hämtad från Bebyggelseregistret och sedan bearbetad av Kulturmiljö Hallands personal.

RESULTAT

Två områden, med måtten cirka 18 m² vardera på ömse sidor av altargången i den västligaste delen av långhuset berördes av den arkeologiska förundersökningen (fig. 2). I denna rapport omnämns de båda områdena för all enkelhets skull som område 1, beläget norr om altargången, och område 2, söder om altargången. I område 1 hade entreprenör röjt undan ovanliggande sten och ställt upp dessa mot den norra väggen. Bland de uppröjda stenarna återfanns även en del av en gravsten på vilken det gick att urskilja årtalet 1695 samt troligen orden "afsomn" (avsomnad) och "hansa" (fig. 3) I den östra delen av område 1 hade rätt nivå redan erhållits, dvs. 0,5 meter under dagens golvnivå. På ytan av den östra delen syntes torr jordblandad sand samt en del träflis. I den västra delen, grävdes en meterruta för att undersöka om det fanns avsatta lager från den äldre medeltida kyrkan eller medeltida byggnadskonstruktioner som skulle komma att beröras av sänkningen av marknivån under bjälklaget. Meterrutan placerades cirka 1

meter från norrväggen och 2 meter öster om västväggen. I meterrutan framkom överst cirka 0,1 meter torr grå puts- och jordblandad sand, med inslag av träflis, kalkbruk och gammal golvpapp. Därunder övergick massorna till att bli betydligt mer humösa och något fuktigare i karaktären med ett stort inslag av murkna träbitar. Massorna innehöll även puts, sten och träflis. Det fanns även några större stenar med en diameter mellan 0,2-0,3 meter i massorna men dessa utgjorde inte någon byggnadskonstruktion utan låg lösa i massorna (fig. 4). Då det efterfrågade undersökningsdjupet 0,5 meter under dagens golvnivå ganska snabbt uppnåddes grävdes ej djupare men vid tillfället kunde ändå konstatera att de jordblandade sandmassorna med sten och gamla byggnadsdelar fortsatte nedåt. Bland massorna i meterrutan påträffades några skärvor fönsterglas, en ataskota som var 6,5 centimeter bred och 5 cm lång, samt två mellanfotsben (bedömningen av benen gjordes av f.d. tandläkare Uno Andersson som var behjälplig under förundersökningen). Om dessa människoben är från äldre gravar som en gång fanns i denna del av kyrkogården eller om de har medföljt massor som kanske påförts vid anläggandet av den nya kyrkan går ej att säkert utröna. Även ett järnföremål i formen av en stjärna påträffades i meterrutan. Föremålet mätte cirka 4 cm i längd och bredd (fig. 5 och 9).

I undersökningsområdet 1 grävdes även två mindre undersökningsrutor, cirka 0,6x0,7 meter invid kyrkoväggarna, en i hörnan mot västgaveln och en längs norrväggen. I undersökningsrutorna framkom grundstenen till den äldre medeltida kyrkan. De sticker ut som en sockel ungefär 0,3-0,4 meter ut från dagens kyrkovägg (fig. 7). De äldre grundstenarna ligger 0,45–0,5 meter under dagens golvnivå och därmed kommer de att få ligga orörda. Invid stenarna syntes det mörkbruna jordlagret med träflis och mycket puts.

I undersökningsområdet 2 söder om altargången undersöktes även där en meterruta. Den togs upp ganska centralt i det ungefär 3,5x5 meter stora området. Innehållet i denna meterruta skiljde sig något mot massorna i den norra genom att vara betydligt torrare och innehöll mer sten, alltifrån mindre knytnävsstora stenar till större 0,2-0,3 meter i diameter. Denna meterruta uppvisade även den större stenar längre ned. Kanske är dessa lagda för att ha stabiliserande effekt under bjälklaget men stenarna är ej lagda med någon vidare omsorg utan mer "huller om buller" (fig. 8). Meterrutan innehöll även fynd av fönsterglas där merparten av dem visade spår efter blyfattningen som syntes som en ram på några av bitarna. En stenplatta som var 1,5 cm tjock och 26 cm lång och 15 cm bred påträffades i meterrutan (se fig. 6). På stenplattan syntes två röda streck. Annars var massorna i meterrutan av liknande beskaffenhet och innehåll som den norr om altargången.

I sammanhanget kan ett litet sällsamt fynd som gjordes när entreprenören borttog bjälklaget nämnas. Då påträffade entreprenören en liten träask, som var ganska enkel till utseendet men med fasade kanter (se omslagsfoto och fig. 10).

Träasken hade varit igenspikad men med årens lopp hade spikarna rostat så det gick att öppna den utan problem. I asken fanns en liten fällad tygbit som låg lindad runt något som tyvärr ej hade överlevt tidens tand utan hade förgåtts och nu endast anades som en skuggfärgning på tyget. Asken med det bortmultnande föremålet som högst medvetet placerats under kyrkgolvet kan troligen kopplas till någon form av folktro.

TOLKNINGSFÖRSLAG

Innehållet i de två meterrutorna på ömse sidor av altargången utgjordes av byggnadsmassor från den äldre kyrkan. Troligen har dessa fått verka i utjämnande och även i stabiliserande syfte under bjälklaget och kyrkgolvet. Den större mängden sten och de torra massor som påträffades inom det södra undersökningsområdet har säkerligen bidraget till att bjälklaget var i bättre kondition i denna del.

Vid den arkeologiska förundersökningen kunde det bekräftas att grundstenarna till den äldre medeltida kyrkan finns bevarade i den västra delen av långhuset. I de två undersökningsrutorna som togs upp längs med kyrkväggen i norr och väster framkom de äldre grundstenarna på 0,45–0,5 meter under dagens golvnivå. Grundstenarna stack ut 0,3–0,4 meter från kyrkväggen som en sockel. Förekomsten av glasfynd i de båda meterrutorna visade att den äldre kyrkan hade blyinfattade glasfönster.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Då en sänkning av marknivån under det planerade nya bjälklaget i den västra delen av långhuset i Gällareds kyrka ej berör äldre kulturlager eller grundkonstruktionen till den äldre medeltida kyrkan förordar Kulturmiljö Halland inte några ytterligare antikvariska insatser inom det aktuella undersökningsområdet.

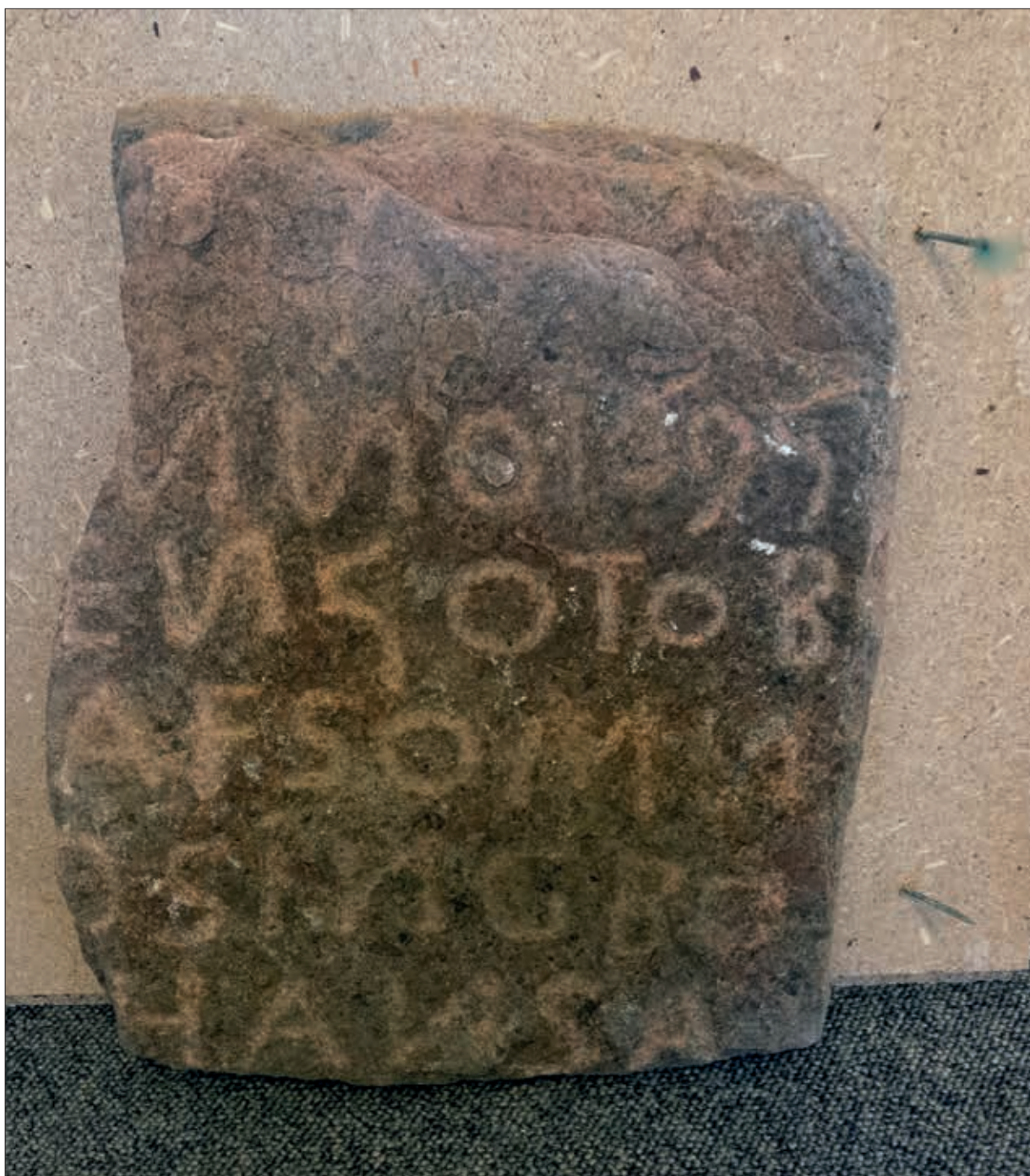

Fig. 3. Del av gravsten som påträffades av exploatören vid uppröjningen av förundersökningsområde 1, uppställd mot dopfunten. Fotonr: 2016-1-14. Foto: Stina Tegnhed

Fig. 4. Meterrutan i förundersökningsområde 1, norr om altargången. Mot N. Fotonr: 2016-1-6. Foto: Stina Tegnhed

Fig. 5. Fynd påträffade i meterrutorna i förundersökningsområde 1 och 2. De är upplagda på ett cementblock för fotografering. Fotonr: 2016-1-5. Foto: Stina Tegnhed.

Fig. 6. Fynd från meterrutorna 1 och 2 upplagda på heltäckningsmattan i altargången. På bilden syns: fönsterglas, atlaskota från människa och två troligen mellanfotsben från människa samt en liten bit tegel och del av en stenskiva. Fotonr: 2016-1-12. Foto: Stina Tegnhed.

Fig. 7. Provgrop 3, i Förundersökningsområde 1, norr om altargången. Grundsten (se pil) till den äldre medeltida kyrkan syns i gropen vid ett djup av ca 0,45-0,5 meter under dagens golvnivå. Mot V. Fotonr: 2016-1-11. Foto: Stina Tegnhed.

Fig. 8. Meterruta grävd i Förundersökningsområde 2, söder om altargången. Mot V. Fotnr:2016-1-2 Foto: Stina Tegnhed

Fig. 9. Uno Andersson, kyrkans representant som ansvarar för ombyggnationen håller upp ett stjärnformat föremål av järn som påträffades i meterruta 1 i förundersökningsområde 1, Mot N vid dopfunten i kyrkan. Fotnr:2016-1-16. Foto: Stina Tegnhed.

Fig. 10. Träask med tygbit funnen under det gamla bjälklaget i Gällareds kyrka. Foto: Uno Andersson

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 431-8294-15

Eget dnr: 2015-452

Uppdragsgivare: Gunnarps kyrkliga samfällighet

Utförandetid: 2015-12-18

Personal: Stina Tegnhed

Fastighet: Gällareds kyrka, Gällared 4:13

RAÄ nummer: -

Höjdsystem: RH 2000

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Undersökt yta: 2 meterrutor samt 2 provgropar inom förundersökningsområde 1 och 2 som tillsammans utgjorde en yta av 36 m².

Dokumentation: Fotonummer 2016-1-1 – 2016-1-17

Fynd: Inga fynd samlades in

Datering: Medeltid-Nyare tid

REFERENSER

Gällareds hembygdsförening (red) 1982. *Gällared en bok om kamp för överlevnad*.

Laholm

Lindén Nilsson, I. 2007. *Medeltida träskulpturer i Hallands kyrkor*. Halmstad

Lindén Nilsson, I. 2013. *Medeltida konstarv i Hallands kyrkor*. Halmstad

Nilsson, I-M. 2009. *Mellan makten och himmelriket. Perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*. Lunds Studies in Historical Archaeology 12. Lund.

KULTURMILJÖ
HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se